

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Армянскія древности въ Аккерманѣ (въ Бессарабіи).
Д. М. Меликсетъ-Бекъ. 1914. Изданіе Книжн. Магазина
«Гуттенбергъ» № 65. Тифлисъ. цѣна 25 коп.

Պ. Լ. Մ. Մելիքսեթ-բեկովը այս գրքուկով գալիս է
Համառօտապէս պատմելու Ակքիրմանի հայ գաղթական-
նութեան անցեալն ու ներկան։

Ակքիրմանը յունաց տիրապետութեան ժամանակ
կոչուում էր Թիրաս, Գինուացիների ժամանակ՝ Մանկաս-
տրօ, Սլաւեանների ժամանակ Բելգորոդ, Թուրքիայի տի-
րապետութեան ժամանակ՝ Ակքերման, այժմ՝ Ակքիրման,
որ Բելգորոդի թարգմանութիւնն է, Սպիտակ քաղաք նշա-
նակութեամբ։

Պ. Մելիքսեթ-բեկովը դատելով նորագոյն աղբիւրնե-
րից՝ կարծում է, որ հայերը գաղթեցին Ակքիրման Փաքր
Աօխայից և Կ. Պօլսի հարեան տեղերից ժ. դարում։

Հայ պատմիչների ասելով հայերի գաղթականութիւնը
գէտի խորիմ, Մուրադիա և Ահհաստան տեղի է ունեցել
ժԱ. դարում, երբ որ սելջուկեան թուրքերը նուաճեցին
Անին, և աւելի սրտակայաւ ժԲ. դարում։ Այս գաղթա-
կանութեան կենդրոններն էին Ակքիրմանը, Թէոդոսիան
Սուդակը և ին։

Հայերը շատ փաղաւց փաճառականական յարաբերու-
թեան մէջ էին Ռուսաստանի, Բիւզանդիայի, Պարսկաս-
տանի, Թուրքիայի և շատ հեռաւոր ազգերի հետ։ Իրանց
յատուկ եւանդի և աշալլիութեան շնորհիւ նրանք ամեն
տեղ լաւ ընդունելութիւն էին գտնում, և Աղէքսանդր Լ.
կայսրը թողլ ատենց հայերին պարապել փաճառականու-
թեամբ ու արհեստներով Քիչնէ, Օրհէյ և Խօթին քա-
ղաքներում։

Հայք խրիմում այնքան շատացել էին ժԵ. դարում, որ

1455 թ. սեպտեմբ. 6-ին զինուական մի վճռի մէջ առաւած է Վսյս երկիրը մեծ մասամբ բռնուած է հայերով, որոնք մեր հաւատարիմ և ազնիւ վաճառականներն են, այս գովելի յատկութիւնը մասամբ վերաբերում է Ակքիրմանի հայերին էլ: Գիւրբեր դը Լաննուա (1399 — 1450 թ.) ցոյց է տալիս իւր ուղեգրութեան մէջ, որ Վոնկաստրում կամ Բելգորոգում (Ակքիրմանում) ապրում էին զինուացիք, վալախներ և հայեր: Բացի ուրիշ ապացոյցներից, հայ եկեղեցու հարաւային որմի վերայ կայ մի արձանագրութիւն 1446 թ. Ք. Բազմաթիւ տապանաքարերը ժե. դարից ցոյց են տալիս որ Ակքիրմանում բազմաթիւ հայ վաճառականներ կային:

Հայք քաղաքի հետ միասին անցել են զանազան պետութիւնների ձեռքը: Վերջապէս Ալէքսանդր Լ-ի կայսերութեան ժամանակ ընդունեցին Ռուսաց հպատակութիւն: Յայտնի է, որ թուրքաց տիրապետութեան ժամանակ Եկատերինէ կայսրուհու հրամանով հայերը Պատեմկինից հրաւէր ստացան գաղթել Ռուսաց սահմանը և բնակուել Գրիգորիոպոլում:

Եկատերինսուաւի նահանգապետի մի գրութիւնից, որ 1792 թուին ուղղուած է Իշխ. Պ. Ա. Զուբովին, իմանում ենք, թէ Գրիգորիոպոլ գաղթող հայ ակքիրմանցիները ինչով էին պարապում և ինչ ստացուածներ ունէին: Նրանք թողել էին իրանց տներն ու խաղողի 316 այգիները որոնք կիսագնի՝ 37550 ռուբլի արժէին, չյիշելով իրանց տները, և յանձն էին առնում բաւականաչափ, եթէ ստանային միայն իրանց այգիների կէս գինը: Նոյն նահանգապետը մի այլ տեղում յիշում է, որ հայերի բաւական մասն էլ պարապում է անասնապահութեամբ ու երկրագործութեամբ, բայց բոլորն էլ, առանց բացառութեան, հակամէտ են այգեգործութեան և պարտիզպանութեան:

Աւրեմն Ակքիրմանի հայերը պարապում էին վաճառականութեամբ, արհեստներով, այգեգործութեամբ, պարտիզպանութեամբ և անասնապահութեամբ:

Բժշկեան Մինաս վարդապետը իւր ճանապարհորդու-

թեան մէջ, որ տպուած է Վենետիկում 1830 թ. եր. 317. յայտնում է, որ Ակքիրմանում 150 տուն կար, և ունէին մի հին եկեղեցի կիսով չափ գետնի մէջ, երեք եկեղեցի է եղել Ակքիրմանում, մէկը Ս. Աստուածածնի Վերափոխման, մէկը Ս. Օգոստոսիոսի և մէկը Ս. Յովհանն աստուածաբանի: Վերջին երկուքը այժմ դոյութիւն չունեն: Կայ և մի մատուռ Ս. Գէորգի անուամբ Շաքօ դիւղում: Չորս եկեղեցիների դոյութիւնը արդէն տապաւնացանում է, որ հայք Ակքիրմանում բազմաթիւ էին և բարեկեաց: Երբեմն չորս ծխական համայնք կազմող Ակքիրմանը 1792—1830 թիւը նուազելով՝ հասաւ 150 տան, և երեք եկեղեցու տեղ մնաց մէկը—Ս. Աստուածածնի Վերափոխման եկեղեցին, իսկ այժմ Ակքիրմանում կան միայն 100 տուն, և պատկանում են Նախիջևան—Բեսարաբիայի հայ թեմին:

Հայերը Ակքիրմանում Գինուացոց օրից կոչւում են «Հերմէն» (hermins) կամ «Ժերմէն» (germins): Այդ կոչումն սլաւոնական ծագումն ունի, Մոլդավացոց գրքերում հայք կոչւում են «Արմենէ»: Բաց ի այս, պ. Մելքիսէդ-բէկովը Ակքիրմանում շատ անգամ լսել է, հայերի վերաբերութեամբ մի մականուն «Ջալդօս», թէ որտեղից և ինչպէս կարող էր սարքուել այդպիսի կոչումն, չգիտէ: Ակքիրմանի հայերի մասին այս համառօտ տեղեկութիւնները տալուց յետոյ պ. Մելքիսէթ-բէկովը անցնում է արձանագրութիւններին, որոնք մեծ մասամբ ժէ և ԺԸ. դարերին են պատկանում՝ ու թուով 38 հատ են: Արձանագրութիւնները փորւած են քարերի վերայ երկաթագրով, յաճախ պատահում են փակագրեր և պատուով գրուած բառեր ինչպէս Ա. ծ. Յ. և ին. Արձանագրութիւնների լեզուն ազճատ գրաբար է: Տարեթուերը հայկական են:

Ակքիրմանը որպէս հայաբնակ վայր հրապարել է հեռաւոր հայերին և դադթականների մէջ ոչքի են ընկնում այդպիսի պանդուխտ հայերի տապանագրեր:

Յուսիկ Արեհայո.